

vooroordelen aan Grigori Loew toekent en ontzegt aan de handige Volkmar, die toch iemand van zijn milieu en zijn kamp is.

Hoewel ik ongaarne op zo'n manier onderstreep wat vanzelf zou moeten spreken, meen ik tot slot te moeten vermelden dat *Het genadeschot* niet ten doel heeft welke groep of klasse, welk land of welke partij dan ook te verheerlijken of verdacht te maken. Het feit zelf dat ik Eric von Lhomond welbewust een Franse voornaam en Franse voorouders heb gegeven, misschien om hem die scherpe luciditeit te kunnen verlenen die niet een bij uitstek Germaanse karaktertrek is, druist in tegen de interpretatie die zou bestaan uit het tekenen van een geïdealiseerd portret van dit personage of juist een karikatuur van een bepaald type van de Duitse aristocraat of officier. *Het genadeschot* is geschreven om zijn waarde (als het die heeft) als menselijk en niet als politiek document, en op die manier moet het worden beoordeeld.

30 maart 1962

Het genadeschot

Het was vijf uur in de ochtend, het regende, en Eric von Lhomond, voor Zaragoza gewond geraakt en aan boord van een Italiaans hospitaalschip verpleegd, wachtte in het stationsbuffet van Pisa op de trein die hem naar Duitsland zou terugbrengen. Knap in weerwil van zijn veertig jaren, versteend in een soort van harde jeugdigheid, dankte hij aan zijn Franse voorouders, aan zijn Baltische moeder en aan zijn Pruisische vader zijn scherpe profiel, zijn lichtblauwe ogen, zijn lange gestalte, de hooghartigheid van zijn zeldzame glimlachjes en het hakkengeklap dat hem thans door zijn gebroken en omzwachtelde voet onmogelijk werd gemaakt. Het liep tegen de ochtendschemering, het uur waarop gevoelige mensen hun hart uitstorten, waarop misdadigers bekennen, waarop zelfs de zwijgzaamsten tegen de slaap vechten door verhalen te vertellen of herinneringen op te halen. Eric von Lhomond, die zich altijd hardnekkig aan het rechtse kamp had gehouden, behoorde tot die categorie mannen die in 1914 te jong waren om anders dan oppervlakkig met het gevaar in aanraking te komen en die door de chaotische toestanden in het na-oorlogse Europa, door persoonlijk onbehagen en het onvermogen zowel om voldoening te zoeken als om te berusten, veranderden in gelegenheidssoldaten in dienst van alle half verloren of half gewonnen zaken. Hij had deelgenomen aan de verschillende bewegingen die in Midden-Europa op het aan de macht komen van Hitler waren uitgelopen; men had hem in Chaco en in Mantsjoerije gezien, en alvorens onder Franco te gaan dienen had hij

vroeger het bevel gevoerd over een vrijwilligerskorps dat in Koerland deelnam aan de strijd tegen de bolsjewieken. Zijn gewonde voet rustte, ingebakerd als een zuigeling, schuin op een stoel, en onder het praten speelde hij verstrooid met de ouderwetse armband van een enorm gouden horloge, van zo'n slechte smaak dat men hem slechts kon bewonderen om de moed het ostentatief aan zijn pols te dragen. Van tijd tot tijd sloeg hij, uit een soort tic die zijn twee metgezellen elke keer deed opschrikken, op de tafel, niet met zijn vuist maar met de palm van zijn rechterhand waaraan een zware wapenring prijkte, en het gerinkel van de glazen wekte telkens weer de bolwangige, gefriseerde Italiaanse kelner die achter de tapkast zat te dutten. Hij moest zijn relaas verscheidene malen onderbreken om een oude eenogige fiakerkoetsier af te snauwen die hem elk kwartier druipend van de regen kwam lastigvallen met het voorstel tot een nachtelijke rit naar de Scheve Toren; een van de twee mannen maakte van die onderbreking gebruik om de zoveelste zwarte koffie te bestellen; een sigarettenkoker klikte; en de Duitser, opeens verslagen en uitgeput, onderbrak een ogenblik de eindeloze biecht die hij in feite alleen tegenover zichzelf aflegde en boog zich met gekromde schouders over zijn aansteker.

Een Duitse ballade zegt dat de doden snel gaan, maar de levenden ook. Ikzelf herinner me op een afstand van vijftien jaar niet goed meer wat die warrige episoden zijn geweest van de strijd tegen de bolsjewieken in Lijfland en Koerland, heel dat gebied waar de burgeroorlog woedde met zijn plotselinge aanvallen en zijn verraderlijke complicaties, zoals die van een slecht gedooft vuur of van een huidziekte. Elke streek heeft trouwens zijn eigen oorlog: het is een plaatselijk produkt, zoals rogge en aardappelen. De tien rijkst gevulde maanden van mijn leven heb ik doorgebracht als commandant in dat verloren district waarvan de Russische, Letse of Germaanse namen niets opriepen bij de krantenlezers in Europa of elders. Berkenbossen, meren, beetwortelvelden, smerige stadjes, haveloze dorpen waar onze mannen af en toe het buitenkansje van een te slachten varken vonden; oude herenhuizen, van binnen geplunderd en van buiten gehavend door de sporen van de kogels die de eigenaar en zijn gezin hadden geveld; joodse woekeraars, verscheurd tussen het verlangen fortuin te maken en de angst voor bajonetsteken; legers die uiteenvielen in bendes avonturiers die elk meer officieren dan soldaten bevatten, met hun gewone allegaartje van verlichten en maniakken, spelers en verstandige lieden, brave borsten, imbecielen en alcoholisten. Op het gebied van wreedheid hadden de rode beulen, zeer gespecialiseerde Letten, een kunst van het pijnigen ontwikkeld die de grote Mongoolse tradities eer aandeed. De marteling van de Chinese hand was speciaal gereserveerd voor de officieren vanwege hun legendarische witte handschoenen, die overigens nog slechts een herinnering waren in de toestand van armoede en lijdelijk verval waarin wij allen leefden. Laat ik

alleen zeggen, om een idee te geven van de geraffineerde vondsten van de menselijke meedogenloosheid, dat de patiënt zich om de oren zag geslagen met de huid van zijn eigen levend gestroopte hand. Ik zou nog andere en nog afschuwelijker details kunnen noemen, maar dit soort verhalen beweegt zich tussen sadisme en sensatie-zucht. De ergste voorbeelden van wreedheid dienen nooit tot iets anders dan het verharderen van enkele gevoelssnaren te meer bij de toehoorder, en aangezien het menselijk hart al nagenoeg de zachtheid van een steen heeft, acht ik het niet noodzakelijk in die richting te werken. Het ontbrak ook onze mannen bepaald niet aan vindingrijkheid, maar wat mijzelf betreft, ik volstond meestal met de dood zonder omslag. Wreedheid is een luxe voor leeglopers, zoals verdovende middelen en zijden hemden. Ook op het gebied van de liefde ben ik voorstander van de simpele perfectie.

Bovendien voelt een avonturier (dat is wat ik ben geworden) dikwijls, wat ook de gevaren zijn die hij heeft verkozen tegemoet te treden, een soort van onbekwaamheid om de haat tot op de bodem te beleven. Ik generaliseer misschien dit geheel persoonlijke geval van onvermogen: van alle mannen die ik ken, ben ik het minst geschikt om ideologische prikkels te zoeken voor de gevoelens van wrok of van liefde die mijn medemens me soms inboezemen; en ik heb slechts aanvaard me aan gevaren bloot te stellen voor zaken waarin ik niet geloofde. Ik koesterde tegenover de bolsjewieken een aan mijn kaste eigen vijandschap, hetgeen vanzelf sprak in een tijd waarin de kaarten niet zo vaak waren geschud als tegenwoordig en ook niet met zulke listige kunstgrepen. Maar de rampspoed van de Witrusen wekte in mij

slechts een minimale bezorgdheid, en het lot van Europa heeft me nooit uit de slaap gehouden. In het Baltische raderwerk beland, volstond ik ermee zoveel mogelijk de rol van het radertje te spelen en zo weinig mogelijk die van de verbrijzelde vinger. Wat bleef er anders over voor een jongeman wiens vader bij Verdun was gesneuveld en hem als enige erfenis een ijzeren kruis had nagelaten, een titel (op zijn hoogst goed om een Amerikaanse echtgenote te veroveren), schulden en een half geschifte moeder die haar leven doorbracht met het lezen van boeddhistische evangelies en de gedichten van Rabindranath Tagore? Conrad was tenminste in dat voortdurend van richting veranderende bestaan een vast punt, een band, een hart. Hij was Balt met Russisch bloed; ik was Pruis met Baltisch en Frans bloed; wij hadden allebei één voet in hetzelfde land. Ik had in hem dat vermogen ontdekt, bij mij zowel gecultiveerd als beteugeld, om aan niets gehecht te zijn en tegelijkertijd alles te genieten en te verachten. Maar laat ik ophouden met die psychologische verklaringen van wat niets anders is dan spontane overeenstemming tussen geesten, karakters en lichamen, met inbegrip van dat raadselachtige stukje vlees dat men het hart pleegt te noemen en dat bij ons met een wonderbaarlijk synchronisme klopte, ofschoon in zijn borst een beetje zwakker dan in de mijne. Zijn vader, die Duitse sympathieën had, was jammerlijk aan de tyfus gestorven in een concentratiekamp in de omgeving van Dresden, waar enkele duizenden Russische gevangenen wegwijnden in melancholie en ongedierte. De mijne, trots op onze naam en op onze Franse afkomst, had in een loopgraaf in Argonne een kogel door zijn hoofd gekregen van een zwarte soldaat in Franse krijgsdienst.

Zoveel misverstanden moesten mij later wel voorgoed een weerzin inboezemen tegen elke andere dan persoonlijke overtuiging. In 1915 beleefden wij de oorlog en zelfs de rouw gelukkig alleen onder hun aspect van grote vakantie. We waren verlost van huiswerk, van examens, van alle kopzorgen van de schooljaren. Kratowice lag op de grens, in een soort afgesloten gebied waar sympathieën en familierelaties soms belangrijker waren dan paspoorten, in die tijd waarin de oorlogsmaatregelen al verslapten. Vanwege haar Pruisische weduwschap was mijn moeder, ofschoon zij Baltische was en niet van de graven van Reval, door de Russische autoriteiten niet meer toegelaten, maar men deed lange tijd een oogje dicht voor de aanwezigheid van een zestienjarige jongen. Mijn jeugd diende me tot vrijbrief om met Conrad op dat afgelegen landgoed te wonen, waar men me had toevertrouwd aan de goede zorgen van zijn tante, een bijna demente oude vrijster die de Russische kant van de familie vertegenwoordigde en van de tuinman Michael, die uitstekende waakhondinstincten had. Ik herinner me duiken in het zoete water van de meren, in het brakke water van de riviermonden bij de dageraad, onze identieke voetafdrukken in het zand, weldra uitgewist door de zuiging van de zee in de diepte; siesta's in het hooi waar we, onverschillig kauwend op tabak of gras-prietjes, vraagstukken van onze tijd bespraken, overtuigd dat we het veel beter zouden doen dan de ouderen, zonder te vermoeden dat we alleen maar voor andere catastrofes en dwaasheden waren voorbestemd. Ik zie weer schaatspartijen voor me, en wintermiddagen doorgebracht met dat eigenaardige Engelspeel, waarbij je met je armen op en neer bewegend in de sneeuw gooit,

zodat je op de grond sporen van vleugels achterlaat; en heerlijke nachten van diepe slaap in de mooiste slaapkamer van Letlandse boerderijen, onder het beste donsdek van de boerinnen, die we in die tijden van voedselbeperkingen hadden vertederd en verschrikt tegelijk met onze eetlust van zestienjarigen.

Zelfs meisjes ontbraken niet in dat noordelijke Eden, eilandje midden in de oorlog. Conrad zou graag achter hun bonte rokken aan zijn gegaan als ik niet mijn minachting had getoond voor die bevliegingen; en hij behoorde tot het soort scrupuleuze en overgevoelige personen die door minachting in het hart worden getroffen en die aan hun dierbaarste voorkeuren twijfelen zodra zij die door een maitresse of een vriend belachelijk gemaakt zien. In moreel opzicht was het verschil tussen Conrad en mij absoluut en subtiel, zoals dat tussen marmer en albast. Conrads zachtheid was niet alleen een leeftijdskwesie: hij had een soort natuur die alle plooiën aanneemt en behoudt met de strelende soepelheid van glanzend fluweel. Men kon zich hem op zijn dertigste jaar heel goed voorstellen als een wat afgestompt landjonkertje dat achter de boerenmeisjes of de boerenjongens aan zit; of als jonge garde-officier, goed ruiter, elegant en bedeesd; of als gedwee ambtenaar onder het Russische bewind; ofwel, als de na-oorlogse tijd hem gunstig was, als dichter in het spoor van T.S. Eliot of Jean Cocteau in de Berlijnse cafés. De verschillen tussen ons bestonden overigens alleen in moreel opzicht: op lichamelijk gebied waren we gelijk; lang, slank, gespierd, lenig, met dezelfde bruinverbrande huid en dezelfde tint ogen. Conrads haar was van een lichter blond, maar dat is niet van belang. Op het boerenland zagen de mensen